

HABILITATION THESIS REVIEWER'S REPORT

Masaryk University

Faculty

Procedure field

Applicant

**Applicant's home unit,
institution**

Habilitation thesis

Reviewer

**Reviewer's home unit,
institution**

Faculty of Social Studies

Social Policy and Social Work

Mgr. et Mgr. Radka Janebová, Ph.D.

Institute of Social Work, Philosophical Faculty,

University Hradec Králové

Decision Making Construction in Social Work from the
Standpoint of the Dilemma whether to Intervene or not
to Intervene (original title: Konstrukce rozhodování
v sociální práci z hlediska dilematu, zda zasáhnout či
nezasáhnout)

prof. PhDr. Jan Keller, CSc.

Faculty of Social Studies,

University of Ostrava

Posudek na habilitační práci Radky Janebové Kritická praxe sociální práce v kontextu kontroly

Cílem předložené habilitační práce je provést analýzu kontrolních aspektů sociální práce v neoliberalním prostředí a navrhnout postupy, které sníží riziko jejího opresivního charakteru. Jinými slovy jde o to, vyjasnit si možnosti kritické sociální práce v kontextu kontrolních složek této disciplíny při uznání faktu, že tyto složky nelze zcela eliminovat. Dvojitý cíl práce se promítá do zvoleného postupu. Tím je v první části analýza dokumentů a teoretická reflexe, v druhé konkrétní návrhy, jak získané poznatky implementovat do postupů sociální práce.

Předložená studie je mimořádně rozsáhlá a pokrývá řadu oblastí počínaje analýzou relevantních filozofických a sociologických teorií přes rozборы ekonomické a politické až po oblast právní. Sociální práce zůstává důsledně ve středu zájmu autorky při procházení všemi těmito disciplínami. Vzhledem ke svému zaměření se soustředím především na poznámky k myšlenkám a tvrzením obsaženým v první části textu, která ovšem tvoří s částí druhou vzácně provázaný celek.

Přehlednost a logika výstavby celé práce je dána jednak tím, že autorka vychází z dobře odůvodněného rozdělení zkoumaných teorií kontroly (přístup konsensuální, konfliktní, post-teoretický), jednak tím, že všechny části práce propojuje pomocí Wacquantova konceptu Kentaurího státu.

Nejprve tedy poznámky k výchozímu rozdělení. V konsensuálním pojetí je kontrola nástrojem integrace lidí do společnosti s cílem upevnit řád. Zde mohlo být navíc ještě poznamenáno, že modelem této integrace ve společnostech našeho typu není nic abstraktního, je jím životní způsob a styl uvažování středních vrstev. Pokud se dostanou do kritické situace střední vrstvy, sociální práce bude mít potíž tento model integrace obhájit a doporučit ho exkludovaným jednotlivcům a skupinám jako realizovatelný. V tom případě lze očekávat nárůst kontrolních tlaků včetně těch, které mají opresivní charakter.

V případě analýzy kontrolních mechanismů z hlediska přístupu konfliktního bych rád upozornil na mimořádný přínos Herberta Marcuseho, který rozlišil donucení nutné a donucení přidané. To prvé je elementární podmínkou možnosti civilizovaného soužití, pouze to druhé slouží mocenským potřebám represivních aparátů. Lze přitom ukázat, že dnes vlivné myšlenkové proudy vycházející z post-teoretického přístupu zpochybňují oprávněnost donucení nutného, aniž by hlouběji analyzovaly aktuální podobu mocenských mechanismů donucení přidaného. Tento problém se týká samotného jádra otázky nelegitimní oprese versus legitimní kontrola.

V případě takzvaných post-teorií je na místě zdůraznit jejich hlubokou ambivalentnost. Jsou zároveň v jistých ohledech nejpronikavější, ale také nejzrádnější. Dekonstrukce normality je využívána těmi, kdo chtějí Jiného povýšit na závazný vzor právě z toho titulu, že je nenormální. Tento myšlenkový trend vznikl z potřeby krajní levice od 60. a 70. let 20. století potrestat dělníky, domněle revolučního aktéra, za jejich hladkou integraci do konzumní společnosti. V sociální práci nás tato logika vede k podezřívání sociálních pracovníků, kteří se svojí normalitou vlastně provinují. V politice (včetně té sociální) může vést až k diktátu zájmů menšin nad zájmy většiny, která se opět provinila tím, že se stala normou. Autorka si uvědomuje riziko, jež spočívá v tom, že jakmile přistoupíme na platformu, podle níž mají jak sociální pracovník, tak jeho klient každý svoji pravdu, není pak jediný důvod, proč by měl sociální pracovník pracovat s klientem a nikoliv obráceně.

V souvislosti s genderovým přístupem, který je mimo jiné kritikou propojenosti mužské role s dominancí a role ženské se subordinací, by bylo zajímavé více se věnovat vztahům v rovině ženy-sociální pracovnice versus muži-klienti. Nárůst kontrolní složky sociální práce by mohl být v této souvislosti vysoce žádoucí. „Utlačovatelskou“ funkci sociálních pracovníků by bylo možno vnímat jako určitou kompenzaci jejich údajného genderového podřízení.

Potíže sociální práce v prostředí proniknutém duchem neoliberalismu jsou snad nejlépe dokumentovatelné v souvislosti

s pronikáním konstruktů člověka jako podnikatele se sebou samým. Tento koncept se vyvinul od 90. let 20. století v jedno ze základních doporučení manažerské literatury. Stát se podnikatelem se sebou samým je totéž jako dokonale zvnitřnit a do svého vlastního charakteru a způsobu uvažování zabudovat imperativy tržní ekonomiky. Jde o koncept, který plynule navazuje na starší princip pracovníka jako nositele a zhodnocovatele lidského kapitálu. Přenos tohoto modelu do oblasti sociální práce znamená, že strategie podnikání je doporučována těm, kdo se vyznačují zoufalým nedostatkem kapitálu sociálního, kulturního a symbolického, a jsou dokonce omezeny jejich možnosti zhodnocovat to, co jim zbývá z kapitálu lidského. Proměna člověka v podnikatele se sebou samým sice není schopna nijak pomoci klientům sociální práce, je však podporována proto, že plní svoji latentní funkci – přispívá k vyřazení státu z dohledu nad podmínkami pracovního poměru a k marketizaci společnosti. V tomto případě paradoxně k marketizaci společnosti právě v těch patrech, které jsou tržně neúspěšné. Autorka tuto skutečnost adekvátně reflektuje.

Zmíněný bod úzce souvisí s dalším z témat předložené práce, a sice s otázkou depolitizace sociálních problémů. Jedná se o odmítnutí analyzovat je jako problémy strukturní a v souvislosti s charakterem společnosti je individualizovat, přesněji vytrhávat z širšího sociálního kontextu. Mohlo být více zdůrazněno, že na tomto trendu se podílela a podílí jak neoliberalní ideologie (svým důrazem na individuum jako homo oeconomicus), tak ideologie takzvané nové liberální či kulturní levice svým důrazem na konstruování jako výraz autonomie subjektu a jeho sociální nepodmíněnosti v přístupu ke světu. Je-li vše konstruováno a je-li vše libovolně rekonstruovatelné, pak jsou subjektivní konstrukcí i sociální problémy. Aby zmizely, není zapotřebí zasahovat do reality, zcela postačí pozměnit její výklad. Jednou z nejpozoruhodnějších ukávek tohoto přístupu ke světu je takzvaná psychologie štěstí, jejíž kurzy jsou nikoliv náhodou doporučovány k absolvování též sociálním pracovníkům.

Zůstaneme-li u pasáží věnovaných individualismu, je třeba vyzdvihnout autorčiny poukazy na problematičnost Foucaultova spojování individualismu s neoliberalismem. Podle sociologické

tradice je individualismus výsledkem vnějších tlaků společnosti a moderní člověk nemá svobodu individualistou nebýt. Z hlediska sociální práce a situace, v níž se nalézají její klienti, je v této souvislosti velice podnětným pojem Roberta Castela „negativní individualismus“, což autorka rovněž reflektuje.

Ještě k Foucaultovi, jemuž je v práci věnována velká pozornost. Jeho koncepce rozptýlené moci je zrádná hned ve dvou ohledech. Jednak odvádí pozornost od toho, že v jistých patrech společnosti je moc mnohem koncentrovanější než v jiných, jednak znemožňuje uvažovat o alternativním uspořádání systému, protože to by bylo vždy jen jinou formou rozptýlené moci.

Z hlediska makrosociálního je velice výstižný postřeh, že zaměření sociální práce na pomoc lidem více než na jejich kontrolu souvisí se sociální politikou třiceti poválečných let, zatímco předtím i potom převládá její disciplinizační a dohlížecí funkce. Opět je třeba zdůraznit, že keynesiánský model pomáhala demontovat i nová liberální levice a ideologie skrytá v post-teoriích obviňovala kuriózně právě tuto epochu z mimořádně kontrolních ambicí.

Velice dobrým východiskem bylo zvolit Wacquantův koncept Kentauřího státu jako svorník, který prochází všemi kapitolami knihy a propůjčuje jim výkladovou jednotu. Tento koncept velmi zdařile vystihuje pravou povahu neoliberalismu. Jde o proud, který ve skutečnosti neusiluje o minimální stát. Potřebuje stát natolik silný, aby byl využitelný pro prosazování zájmů rentiérského kapitalismu, tedy umožňoval privatizovat zisky (dobývání renty), socializovat ztráty (důsledky bankovních spekulací) a zároveň kontrolovat ty vrstvy společnosti, které na privatizaci zisků a socializaci ztrát doplácí.

V epoše keynesiánství byly nižší vrstvy začleňovány do systému prostřednictvím společnosti konzumu a rozvoje sociálního státu. Tato strategie fungovala spolehlivě při vysokých tempech ekonomického růstu. Zpomalení růstu ukázalo, že tento způsob integrace je příliš nákladný v tom smyslu, že hrozí odčerpávat příliš mnoho ze soukromých zisků. Zatímco udržování společnosti konzumu zůstává potřebné (při sníženém odběru zboží zisky klesají), o to více budou

sílit snahy redukovat sociální stát se všemi důsledky, které to může navodit. Pro sociální práci z toho plyne, že tlaky na zvyšování kontrolní funkce této disciplíny budou spíše sílit a úvahy o tom, jak zabránit tomu, aby se stala opresivní, budou stále aktuálnější.

Na závěr několik poznámek k formálním stránkám práce. Jedná se o práci velice dobře členěnou a logicky strukturovanou. Autorka citlivě pracuje s pojmy, jichž používá, vnímá jejich mnohoznačnost a adekvátně pojímá jejich vzájemné vztahy. Dokázala propojit abstraktní teorii se zcela konkrétní situací sociálních pracovníků, což nebývá ani na této úrovni studií právě časté. Vysoce teoretické úvahy dokáže skloubit s konkrétními příklady z české, evropské i americké sociální politiky a sociální práce. Udržuje si přitom kritický odstup od všech analyzovaných směrů včetně samotné kritické sociální práce. Rozsahem i záběrem se jedná v jistém smyslu o encyklopedii kritické sociální práce.

Habilitační práce "Konstrukce rozhodování v sociální práci z hlediska dilematu, zda zasáhnout či nezasáhnout" splňuje požadavky standardně kladené na habilitační práce v oboru Sociální politika a sociální práce.

V Ostravě dne 29. ledna 2020

Prof. PhDr. Jan Keller, CSc.